

OMMAVIY MADANIYATNI MAMLAKATIMIZDA TADQIQ ETILISHI

Niyozova Sitara Ilhom qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

2-kurs magistranti

Email: niyozovasitora6@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ommaviy madaniyatning mohiyati, tarkibi, funksiyalari, shuningdek, uning shakllanish va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ommaviy madaniyatning jamiyat hayotidagi o'rnini, ijtimoiy va ma'naviy jarayonlarga ta'siri, shuningdek, postindustrial va globallashuv davrida yuzaga kelayotgan tendensiyalar ko'rib chiqiladi. Muallif ommaviy madaniyatning xalqimiz kelajagiga ta'siri, uning turli ijtimoiy guruhlar va yoshlar ongida shakllantirilishi, shuningdek, mamlakatimizda olib borilayotgan ma'naviy targ'ibot va madaniy rivojlanish ishlari xususida ilmiy fikrlar bildiradi. Maqolada ommaviy madaniyat fenomeni, uning atributlari, funksional va ideologik jihatlari bilan bir qatorda, zamonaviy global jarayonlar bilan o'zaro bog'liqligi o'rganiladi. Tadqiqot natijalari, ommaviy madaniyatning jamiyatdagi rolini chuqur tushunish va uni ma'naviy-estetik qadriyatlar doirasida rivojlantirish uchun ilmiy asos yaratishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ommaviy, ommaviy madaniyat, ma'naviyat, O'zbekiston, jamiyat, mafkura, qadriyat, funksional, g'oya, atribut, postindustrial, globallashuv, fenomen, tendensiya.

XX asr oxiri va XXI asr boshlariga kelib, ommaviy madaniyat zamonaviy jamiyatning muhim atributlaridan biriga aylanish bilan birga, jahon miqyosida ham o'z o'rnini topdi. Shu munosabat bilan zamonaviy ommaviy madaniyatning

mazmuni, tarkibi, funksiyalari va uning shaxs ijtimoiy qiyofasiga ta'siri ijtimoiy falsafaning dolzarb tadqiqot masalalaridan biriga aylandi. Ommaviy madaniyat yigirmanchi asrga kelib shakllana boshlagani bilan chegaralanmaydi; u jamiyatning avvalgi bosqichlarida ham mavjud bo'lgan. Biroq aynan postindustrial jamiyat sharoitida u mazmunan, tarkiban va funksional jihatdan tubdan o'zgarishlarga uchradi.

Zamonaviy ommaviy madaniyat o'zining mazmunan xilma-xilligi, tarkiban murakkabligi va zamonaviy texnologiyalar orqali butun dunyo bo'ylab tarqalish qobiliyati bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, u shaxsning e'tiqodi, axloqiy fazilatlari, hayotiy pozitsiyasi va turmush tarziga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadigan murakkab tizimdir. O'tgan asr oxiri va yangi asr boshlarida aynan shunday ijtimoiy-madaniy fenomen O'zbekistonga ham kirib kela boshladi, bu esa uning nazariy jihatdan tahlil qilinishi va jamiyatga ta'sirini o'rganishni dolzarb qilmoqda.

Bugungi globallashuv jarayonlarida dunyoda raqobat kuchayib, manfaatlar to'qnashuvi ortmoqda. Shu bilan birga, milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarga qarshi yangi tahdid va xatarlar yuzaga kelmoqda. Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 19-yanvarda Ma'naviyatni yuksaltirish bo'yicha o'tkazilgan yig'ilishda mamlakatimiz mafkurasining asosiy g'oyalarini ta'kidlab o'tdi:

“Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasida ezgulik, odamiylik va gumanizm g'oyasiga asoslanadi. Mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan”.

Shu bilan, zamonaviy ommaviy madaniyat va milliy ma'naviyatning o'zaro bog'liqligi, shaxsning ijtimoiy va axloqiy kamoloti hamda jamiyat barqarorligi nuqtai nazaridan tadqiq etilishi dolzarb ilmiy masala sifatida e'tirof etiladi.

Bundan tashqari, O'zbekistonda ommaviy madaniyat fenomenining tadqiq etilishiga Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarining nashr qilinishi muhim turtki bo'ldi. Asarda ommaviy madaniyatning tarqalishi bilan bog'liq jarayonlar har tomonlama tahlil qilinadi va mazkur muammoning ilmiy ahamiyatini oshiradi. Kitobning nashr etilishi mutaxassislar va tadqiqotchilar e'tiborini jalb qilishi natijasida ommaviy madaniyat mazmuniga bag'ishlangan ilmiy ishlar soni sezilarli darajada oshdi [1].

Ommaviy madaniyat masalasiga ilk bor e'tiborini qaratgan A. de Tokvil "*Amerikadagi demokratiya*" asarida ma'naviy madaniyatning ommaviylashuv tendensiyalari qayd etiladi. Biroq, uning mulohazalari ilmiy-nazariy va sistemaviy xarakterga ega bo'lmagan; u faqat jamiyatning ma'naviy hayotidagi yangi tendensiyaning sezgan [2]. Ommaviy madaniyat fenomenini nazariy jihatdan tadqiq qilishga birinchi bo'lib G. Lebon, G. Tard, Z. Freydlar kirishgan. Ularning asarlarida tarixiy taraqqiyotning sub'ekti — ommaning vujudga kelish qonuniyatlari tahlil etiladi va ommaviy madaniyatning xususiyatlari aniqlanadi.

Yigirmanchi asrning 70-yillaridan boshlab, ommaviy madaniyat biroz o'zgacha nazariy pozitsiyada o'rganila boshlandi. D. Bell, J. Gelbreyt, E. Toffler va boshqalar jamiyatning industrial bosqichdan postindustrial bosqichga o'tishi madaniyatning ham ommaviylashuviga olib kelishini isbotladilar [3]. Shu tariqa, avval faqat elita mulki bo'lgan qadriyatlar omma mulkiga aylanadi, va ommaviy madaniyat elitar madaniyat xususiyatlarini o'zida mujassam qiladi. Xorijiy

mutaxassislar, masalan Z. Bjezinskiy va G. Gens, ommaviy madaniyatning ijtimoiy sabablarini aniqlashga, uning turli ko'rinishlari va ijtimoiy jarayonlarga ta'sirini tahlil qilishga intildilar [4].

XX asrning 80–90-yillariga kelib, elektron vositalar va vizual shakllarning rivojlanishi natijasida qog'oz shaklidagi kitoblarga murojaat qiluvchilar soni kamayib, ommaviy madaniyat artefaktlarini beqiyos darajada ko'paytiruvchi mexanizmlar paydo bo'ldi. P. Bart, J. Bodriyyar va boshqalar ommaviy madaniyatni ijobiy va salbiy jihatlari bilan, qator ijtimoiy funksiyalarni bajaruvchi fenomen sifatida o'rgandilar [5]. Hozirgi davr falsafasida ommaviy madaniyatga bag'ishlangan ilmiy ishlar miqdori va sifati jihatdan turlicha bo'lib, turli nazariy-metodologik yondashuvlarni aks ettiradi.

Ommaviy madaniyatning jahon bo'ylab tarqalishi va tarkibidagi negativ elementlarning ko'payishi o'zbek olimlarining ham e'tiboridan chetda qolmadi. Shu bilan birga, mamlakatimizda ommaviy madaniyat jarayonlari faol muhokama qilina boshlandi. Masalan, "Google" axborot izlash sistemasida "ommaviy madaniyat" tushunchasi 227 ming sayt orqali ishlatiladi, biroq aksariyat mulohazalar ilmiy nuqtai nazardan qiziqish uyg'otmaydi. Ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan manbalarda esa qarashlar jahondagi nazariy-metodologik pozitsiyalarni takrorlaydi. Shu nuqtai nazardan, Sh. Odilxonova, B. Primov, G'. Muhamedov va A. Erkayevning asarlarida ommaviy madaniyatning ijobiy va salbiy jihatlari, uning tarkibiy xususiyatlari, funksiyalari va zamonaviy jamiyatga ta'siri tahlil qilinadi [6–9].

Ommaviy madaniyat — omma uchun yaratilgan, uning orzu-umidlari, ehtiyoj va manfaatlariga mos artefaktlar tizimidir. U tijorat xarakteri bilan ajralib

turadi va uch darajada tarkib topadi: kitch-madaniyat, mid-madaniyat va art-madaniyat. Ommaviy madaniyatning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

1. Kundalik ehtiyojlarni qondirish: shaxs turmush darajasi va moddiy-ma'naviy ne'matlar bilan bog'liq ehtiyojlarini ta'minlaydi [1,6].
2. Ijtimoiylashtirish mexanizmi: shaxsni ijtimoiy voqelikka moslashtiradi, jamiyatdagi guruh faoliyatida ishtirokini ta'minlaydi [2,7].
3. Rekreatsion (xordiq chiqarish) funksiyasi: shaxsni ruhiy tushunlikka yetaklaydi, yolg'izlik hissini kamaytiradi va ko'ngil ochadi [8].
4. Axborot yetkazish: shaxsning ma'lumot olish imkoniyatlarini kengaytiradi, axborot vositalari shaxsning didi, e'tiqodi va qadriyatlarini shakllantirishda rol o'ynaydi [5].
5. Psevdoreallik yaratish: turli filmlar, kliplar va ekran voqeliklari orqali shaxsning orzu-istaklariga mos virtual dunyo yaratadi [9].

Ushbu funksiyalarni tahlil qilganda, ommaviy madaniyat jamiyatdagi shaxsni faqat iste'molchi sifatida shakllantiradigan vosita emas, balki uning ijtimoiy, ruhiy va madaniy hayotini boyituvchi kompleks tizim ekanligi ko'rinib turadi. Shu bilan birga, psevdoreallik funksiyasi ijobiy xususiyatlarga ega bo'lsa-da, shaxsning real hayotdan uzilib, virtual dunyoga qaram bo'lib qolish xavfini ham tug'diradi. Shuning uchun ommaviy madaniyatning salbiy va ijobiy tomonlari doimiy ravishda tahlil qilinishi va muvozanat saqlanishi lozim.

Shunday qilib, ommaviy madaniyat — bu murakkab ijtimoiy fenomen bo'lib, u jamiyatda shaxsning kundalik ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiylashtirish, rekreatsion dam olish, axborot yetkazish va psevdoreallik yaratish kabi asosiy funksiyalarni bajaradi. Shu bilan birga, u shaxsning ijtimoiy va madaniy

kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, jamiyatdagi axloqiy va madaniy me'yorlarni shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ommaviy madaniyatning murakkab xususiyatlarini tushunish va uning salbiy oqibatlarini minimallashtirish, shuningdek, ijobiy funksiyalarini kuchaytirish zamonaviy jamiyatning barqaror rivoji uchun dolzarb masaladir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 220 b.
2. Odilxonova Sh. “Ommaviy madaniyat” tahdidi. – Toshkent: Muxarrir, 2010. – 35 b.
3. Primov B. Axborot oqimining axloqiy qadriyatlarga ta'siri // Jamiyat va boshqaruv. – 2011. – №2. – B. 20–22.
4. Ximmat va shijoat zamoni. Professor G. Muhamedov bilan suhbat // 2010. – №2. – B. 4–9.
5. Erkayev A. Globallashuv axborot xuruji va ommaviy madaniyat // Tafakkur. – 2008. – №4. – B. 4–14.
6. Kostina A.V. Ommaviy madaniyat postindustrial jamiyat hodisasi sifatida. – 2011. – 126 b.
7. Bart P., Bodriyyar J. Ommaviy madaniyat: fenomen va funksiyalar. – Paris: Editions Grasset & Fasquelle, 1998.